כתונת פסים — במדבר

בפסוק וידבר ה' אל משה במדבר סיני באוהל מועד באחד לחודש השני וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם וגו' (א, א-ב). ובמדרש (במ"ר א, ו) אמרו, למה במדבר, מכאן שנו חכמים בג' דברים ניתנה תורה, באש ובמים ובמדבר. באש, דכתיב (שמות יט, יח) והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש. במים, דכתיב (שופטים ה, ד) ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים. במדבר, דכתיב (במדבר א, א) וידבר ה' אל משה במדבר סיני. ולמה ניתנה בג' דברים אלו, לומר לך, מה דברים אלו נ[י]תנו חינם אף דברי תורה ניתנו חנם לבני עולם, וכמ"ש (ישעיה נה, א) הוי כל צמא לכו למים, עד כאן.

ויש להבין, א' למה הודיענו מקום האמירה, מה שלא עשה כן בזולת מקום זה. ב' דבפ' דלעיל (ויקרא כז, לד) כתב בהר סיני וגו' וכאן במדבר סיני. ג' באוהל מועד ל"ל, כי שם ידבר עמו תמיד. ד' שאו את ראש, אין לו שחר כלל, דהל"ל לשון מספר או מנין מפורש, מה שאין כן נשיאת ראש הוא ענין אחר, ובמדרש דרשו תלוי ראש וכו'. [ה'] לבית אבותם, דרשו חז"ל וכו', הל"ל בקצור למשפחות אבותם.

ו' למה פרט ג' דברים שניתנה תורה, והלא סגי באחד ללמוד דרשת חנם הנ"ל. והרב בעל עקידה (שער עב) כתב וזה לשונו: אמרו שניתנה באש, כי אש אוכלה הוא להבעיר התשוקה בלבות האנשים השלימים ולהוציאם מהעצלה והרפיון, וז"ש והר סיני עשן מפני אשר ירד עליו ה' באש התשוקה וכו'. וניתנה במים, לכבות שלהבת כח התאוה של תענוגי האדם וחמדותיו הגופניות, היפך האומות, וז"ש בצעדך משעיר וכו'. ואמר שניתנה במדבר, היא שאמרו חז"ל (אבות פ"ב מ"ו) לא כל המרבה בסחורה מחכים וכו', והראי' וידבר ה' אל משה במדבר סיני, כי בודאי מצד התבודדותו זכה לזה, וכמ"ש (שמות ג, א) וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא עד הר האלקים וכו'. והוסיפו לזרז ולומר מה דברים הללו בחינם וכו', לומר אלו ג' דברים אינו קשה להשיגם אם ירצה להרגיל עצמו בהם, ונתקיימו בטבעו חנם וכו', יעו"ש.

ולי נראה, כי אלו ג' דברים הנ"ל הוא יסוד הכולל כל התורה, כמ"ש (דברים ל, יב-יד) לא בשמים הוא וכו' כי אם בפיך ובלבבך לעשותו, ועיין ביאור זה במקום אחר.

הגם דלפי פשוטו גם כן אתי שפיר, כי לא סגי בפיך לחוד, פן יבא להתפאר בתורת פיו, וכבר דרשו בש"ס (עי' עירובין נה.) לא בשמים היא, בגסי הרוח וכו', לכך אמר ובלבבך - כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב (שמ"א טז, ז), שלא יעשום עטרה להתנשא בהם וכו'. ועדיין לא נגמר תכלית הכוונה כי אם לעשותם, וכמ"ש בש"ס דברכות (יז.) ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם וכו'. וגם י"ל לעשותו, שיהי' חפץ לעשות כל המצות גם שלא אפשר, מכל מקום חשב לעשות ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (עי' ברכות ו.), וז"ש (תהלים א, ב) בתורת ה' חפצו וגו', עיין מזה במקום אחר.

אמנם נראה לבאר משנה פרק ב' דאבות (מ"ה) ולא כל המרבה בסחורה מחכים, ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש וכו', ויתפרש משנה זו בג' פנים, ובו יבואר ג' כללים הנ"ל בפיך ובלבבך לעשותו, ובזה תבין ג' דברים שניתנה תורה וכו'.

דראיתי בספר יד יוסף ביאור משנה זו, כי לקנות חכמה היא היפך קנין הסחורה שהוא מצוי במקום שיש הרבה אנשים סוחרים שם יש מוכרים וקונים הסחורה. מה שאין כן לקנות חכמה, לתאוה יבקש נפרד (משלי יח, א), ובמקום שאין אנשים יתבודד לקנות חכמה ולהיות איש וכו', יעו"ש*הגה"ה עוד י"ל, דכתבתי במקום אחר קושי' אחד המרבה וכו', יעוין שם. ובזה יובן, לא כל המרבה בסחורה מחכים, רק שיהי' החיות רצוא ושוב וכו' (יחזקאל א, יד), עיין לקמן מזה, והבן..

עוד יש לפרש המשנה, דכתב מוהר"י יעבץ פירוש המשנה (אבות פ"ד מ"א) איזהו חכם וכו', וביאר פסוק (ירמיה ט, כב-כג) אל יתהלל חכם בחכמתו וגו', עיין זה במקום אחר, יעו"ש.

ולי נראה לפרש אל יתהלל חכם בחכמתו וגו', ר"ל שמסתפק ודי לו בחכמתו, שאינו לומד מאחרים, במדה זו לא יתהלל שיהי' לו תואר חכם, כי חכם הלומד מכל אדם, והראי' כי לא יתהלל גבור בגבורתו ועשיר בעשרו - שיהיה מסופק ודי במה שיש לו עושר, כי אין אדם מת וחצי תאותו בידו (קה"ר א לד, ג יב), ואם כן בעושר אינו מספיק לו, ובחכמה מספיק לו ואינו רוצה ללמוד מאחרים שיוסיף חכמה, וק"ל.

עוד י"ל, דנודע ההפרש בין חכמה הגשמי הוא על ידי שמשבח ומתפאר בדברי חכמה ומעלות שלו, וכמ"ש בעקידה פ' שמיני (שער ס) סימני טומאה וטהרה, שהחזיר מעלה גירה הוא סימן להעלות השבח והתהלה, לכך הוא טמא וכו'. וכעין זה כתב בעוללות אפרים דף קט"ו (מאמר תכא), וכ"כ בספרא דשלמה מלכא - סימן דלא ידע כלום שבוחי וכו' וכמ"ש בזהר (ח"ג קצג:). מה שאין כן חכמה הרוחני סייג לחכמה שתיקה (אבות פ"ג, מי"ג), יהללך זר ולא פיך (משלי כז, ב), הגם שדרשו חז"ל וכו'. וזה נ"ל פירוש הפסוק (משלי יז, כח) אויל מחריש חכם יחשב, ר"ל בחכמה גשמי נחשב אויל מי שמחריש, אבל ברוחני חכם יחשב, כי סייג לחכמה שתיקה. וזה נ"ל פירוש הפסוק (משלי יד, לג) בלב נבון [תנוח] חכמה, שאינו מפרסם חכמתו רק תנוח בו, מה שאין כן בקרב כסילים, שהיא בגשמי, תודע, אז נקרא יודע חכמה, ואיסתרא בלגינא קיש קיש קריא (ב"מ פה:).

וז"ש אל יתהלל חכם בחכמתו, ר"ל בחכמתו של עצמו, שהוא בגשמי, אינו יכול להתהלל בזה שהוא לו תואר חכם שהוא ברוחני, כי אם יתהלל ויתפאר אם כן אינו חכם, סימן דלא ידע כלום שבוחי נפשיה. כי אם בזא"ת יתהלל, ר"ל זאת היא מיעוט, כאשר מיעט עצמו כאילו אינו יודע כלום, בזאת יתהלל, שהוא השכל וידוע אותי - שהוא נקרא חכם באמת וכנ"ל. ואז כאשר נקרא חכם הוא לומד מכל אדם כו', איזהו חכם וכו', ואז לא יתהלל לשבוחי נפשיה, והבן.

וז"ש (בראשית כה, כו) וידו אוחזת בעקב עשו. דכתב בעקידה (שער כג) מה שלא נחשב אצל עשו רק בעקב, זה אחז יעקב וכו'. והיינו, מדת עשו התפארות, ומדת יעקב השפלות והמיעוט עצמו.

ובזה יובן, לא כל המרבה בסחורה מחכים, כי החכמה הגשמית היא היפך הרוחני, ואינו מחכים בזה ברוחני.

ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש, והוא דאמרו חז"ל בפ' שלח לך אנשים (במדבר יג, ב-ג), כולם אנשים ראשי בני ישראל המה. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות, ואותה שעה כשירים היו. דלכאורה קשה, מאי בעי בזה דאותה שעה וכו', וצריך לומר דקשה אם היו כשרים וחשובים למה הוציאו דבה, לכך פי' דאותה שעה לבד היו כשרים. ול"נ דבלאו הכי אתי שפיר, וא"צ לזה דאותה שעה לבד הי' כשרים, דאם כן מה טעם נתקלקלו אחר כך. לכן נראה דאיתא בש"ס פרק כל כתבי (שבת קיט:) אמר רבי יצחק לא חרבה ירושלים אלא שהשוו קטן וגדול, ואמר רבי חנינא לא חרבה ירושלים אלא שלא הוכיחו זה את זה וכו' שביזו תלמידי חכמים וכו'. ור"ל דזה גורם לזה, על ידי שהשוו קטן וגדול והיו כולם חשובים וראשים, אם כן לא יוכלו להוכיח זה את זה, לכך חרבה וכו', עיין מזה במקום אחר. וזהו (דברים לב, כ) אסתירה פני מהם וגו', עיין במקום אחר מזה. ופסוק (ישעיה נה, ו) דרשו ה' בהמצאו וגו', יעו"ש. ובזה יובן, לפי שהיו כולם אנשים חשובים וראשים ראשי בני ישראל והשוו קטן וגדול, לכך גרמה השעה הזאת, כי צריך דבר אחד לדור (סנהדרין ח.), וק"ל.

ובזה יובן, ובמקום שאין אנשים אז השתדל להיות איש, ראש ומנהיג, דבר אחד לדור, אבל במקום שיש אנשים הרבה חשובים וראשים, לא תהי' שם איש שהוא ראש ומנהיג, כי במקום שהשוו קטן וגדול אין תוכחת מוסר (ובדין) [ובזיון] תלמיד חכם שם מצוי, וגורם חורבן ח"ו.

וגם י"ל, שהוא מוסר על כללות בני אדם שהם מרבים בסחורה שאינו מחכים, אם כן ראוי לך להשתדל שזה האדם שהוא במקום שאין אנשים ומתבודד, שהוא יהי' לך לאיש לשמוע אליו ותורה יבוקש מפיהו, וק"ל.

עוד יש לפרש המשנה, דנודע תכלית כל עסק התורה והמצות הוא שיזכה לדבק בו יתברך, כמ"ש (דברים י, כ) ובו תדבק. אמנם דכתב הרמב"ן (דברים יא, כב) דיש בזה ב' בחינות אנשים, א' המתבודד יוכל לדבק בו יתברך, מה שאין כן כשהוא בין אנשים. בחינה ב' גם כשהוא בין אנשים ועוסק בגשמי, מכל מקום מחשבתו דבוק בו יתברך וכו', יעו"ש, וכ"כ בספר זוודין לאורחין ובחינת משה רבינו עליו השלום הי' בחינה ב' הנ"ל, שנאמר (דברים ה, כח) ואתה פה עמוד עמדי וכו', מובא לעיל ולקמן, יעו"ש. וכבר זכרנו לעיל כי תואר חכם הוא ברוחני וכו', וכ"כ בספר הקנה לו חכמו ישכילו זאת (דברים לב, כט), מה שאין כן כשאינו בגדר זאת לא נקרא חכם וכו'.

ובזה יובן, ולא כ"ל המרבה בסחורה מחכים, ר"ל שיהיו כולם בבחינה זו אי אפשר, אבל המיעוט אפשר שגם בעת שהוא מרבה בסחורה בין אנשים מכל מקום הוא מחכים, שנקרא בתואר חכם על שהוא דבוק בחכמה עליונה. והוא על דרך ששמעתי הרבה עשו כרשב"י לכך ולא עלתה בידם וכו' (ברכות לה:), אבל המיעוט עלתה בידם. והכי נמי כך, שלא תהיה אחרי רבים לרעות (שמות כג, ב), רק ראוי להיות מבני עליה המועטים, להיות מבחינה ב' הנ"ל דאפשר. ועל כל פנים תהיה מבחינה א' הנ"ל, במקום שאין אנשים השתדל להיות איש, בהתבודדות במקום שאין אנשים או תהי' כאיש, לדבק בו יתברך הנקרא איש מלחמה, והבן.

העולה מזה, כי ג' פירושים שיש במשנה זו נלמוד ג' בחינות בפיך ובלבבך לעשותו, כי פירוש א' נקרא אנשי מעשה, הפורשים מעניני עולם הזה, שיתבודד במקום שאין אנשים להיות איש, אז הוא לעשות[ו]. פירוש ב' נגד בחינת בפיך, גם שלא כל המרבה בסחורה מחכים, שיהי' תואר חכם, כי סייג לחכמה שתיקה, ומכל מקום במקום שאין אנשים, הרבה ראשים וחשובים, השתדל להיות איש אשר תורה יבקשו מפיהו להשיב רבים מעון, בחינת בפיך. פירוש ג' לדבק לבו ומחשבתו בו יתברך, כי יש מיעוט גם המרבה בסחורה מחכים לדבק בחכמה עליונה, ומכל שכן במקום שאין אנשים וכו', וזהו בחינת בלבבך.

ובזה יובן, בג' דברים ניתנה תורה, באש, ר"ל כמו יסוד האש מתלהב ועולה למעלה מן שאר יסודות, כך לא תהי' אחרי רבים להטות, המרבים בסחורה, כי אם יפרוש מעניני עולם הזה במקום שאין אנשים ויהי' איש, וזהו לעשותו, וכנ"ל.

ב' במים, שנאמר (ישעיה יא, ט) ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים וגו', והוא ים החכמה לדבק בו יתברך, שנאמר (בראשית ד, א) וידע אדם את חוה, לשון דביקות, וזש"ה דעה את ה' כמו ים בסוד ורוח אלקים מרחפת על פני המים (בראשית א, ב). הגם די"ל מי שהוא שפל רוח כמו מים היורדין למקום נמוך אז שורה עליו רוח אלקים, כמ"ש (עי' ישעיה נז, טו) אשכון את דכא. וגם התורה לא בשמים היא (דברים ל, יב) - בגסי הרוח (עירובין נה:), כי אם במי שנמס רוחו בקרבו כמים, וכמו שאמרו חז"ל שנמשל תורה למים וכו', ועל ידי השפלות וענוה זוכה לדביקות בו יתברך, וזהו בלבבך.

ג' במדבר, שיש בו ב' משמעות, מדבר כמשמעו, ב' לשון מְדַבֵּר, וזה נמשך מזה, אם הוא במקום שאין אנשים, כמו במדבר מקום הפקר שהרשות נתונה לו לעשות מה שרוצה, אז ידבר דברי מוסר ותורה יבוקש מפיהו, וזהו בפיך, והבן.

ובזה יובן וידבר ה' אל משה במדבר - בפיך. וגם סיני - גימטריא ס(ו)לם (בר"ר סח, טז), שהיא בחינת בלבבך, שהוא סלם מוצב ארצה בעוסקו בארציות החומר, וראשו וכוונתו בשמים. ואם אינו מסוג זה, על כל פנים באוהל מועד - שיפרוש במקום שאין אנשים, והוא אוהל מועד, שבו יתבודד ויהי' פורש מעניני עולם הזה, ונקרא מעשה, לעשותו.

ואז יזכה לדבק בו יתברך, וז"ש שאו את ראש כל עדת בני ישראל, ר"ל שיהי' ראשו בשמים וכוונת מחשבתו בשמים, שהיא נשיאת ראש ממש. ובזה יהיו למשפחותם לבית אבותם ב"י אברהם והאמין בה' (בראשית טו, ו) - האמנה ודביקות בו יתברך, וכן יעקב נאמר בו (בראשית כח, יב) סולם מוצב ארצה וראשו בשמים, וכנ"ל, והבן.